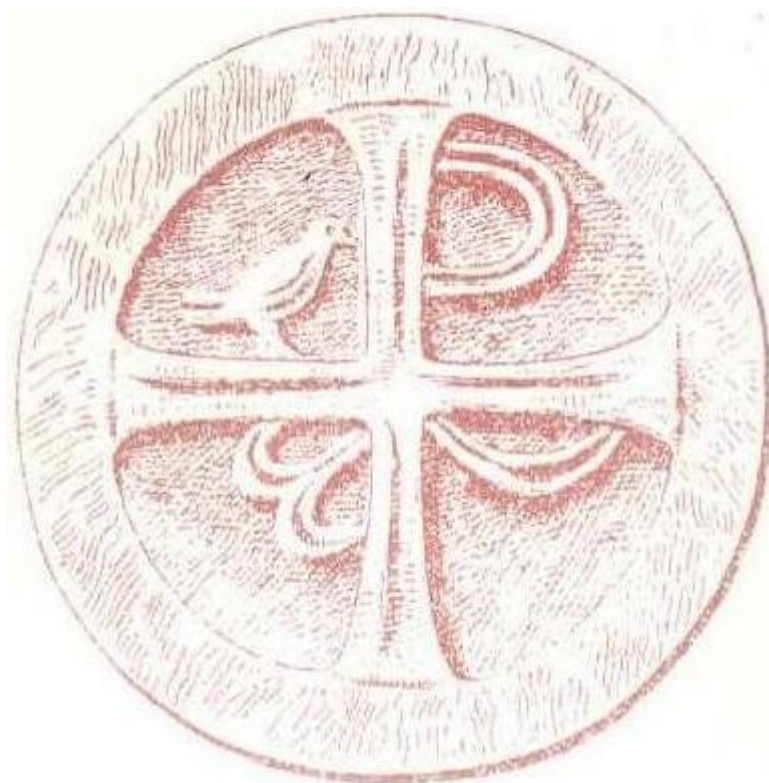

Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου
Όμ. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΕΙΡΗΝΗ, Η ΕΤΕΡΑ ΟΨΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

*Ἡ Θεία Λειτουργία ὡς πλαίσιο ὑπερνικήσεως ἀρνητικῶν ἀνθρωπίνων
σχέσεων, καταλλαγῆς καί εἰρηνεύσεως*

Ἀθήνα 2007

(ψευδότιτλος)

ΕΙΡΗΝΗ, Η ΕΤΕΡΑ ΟΨΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου
Όμ. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΕΙΡΗΝΗ, Η ΕΤΕΡΑ ΟΨΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

*Ἡ Θεία Λειτουργία ὡς πλαίσιο ὑπερνικήσεως ἀρνητικῶν ἀνθρωπίνων
σχέσεων, καταλλαγῆς καί εἰρηνεύσεως*

Ἀθήνα 2007

© Α Μ. Σταυρόπουλος
Ἀφροδίτης 5,
175 61 Παλαιὸ Φάληρο
Τηλ.: 210 98 87 934

Ἀνάτυπο ἀπὸ τό περ. Ἐκκλησία, τεύχος Δεκεμβρίου 2006, σ. 895-901

Ἐξώφυλλο

*Ὁ Χριστός, ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Μονόγραμμα τοῦ Χριστοῦ μὲ περιστέρι, ἀπὸ ὑπέρθυρο στὸ Henchir-Soltane. Βλ. λήμμα «περιστερὰ» (colombe), τοῦ J.-P. KIRSCH, *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie* τ. III/2 , 1914, εἰκ. ἀρ. 3132, στ. 2227.*

(σελίδα αφιέρωσης)

Στὸν Καθηγητὴ Ἰωάννη Φουντούλη
ἐλάχιστον ὄφλημα

*Νεκρὸς καθίζη ᾧ Ἰωάννη θρόνω,
Ἀλλ' ἐν Θεῷ ζῶν, πᾶσιν Εἰρήνη
λέγεις.*

(Στίχος στὴν Ἀνακομιδὴ τοῦ Λειψάνου
τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου,
Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως
τοῦ Χρυσοστόμου,
ΚΖ' μηνὸς Ἰανουαρίου)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρὸς ἀναζήτηση τῆς «έτερας ὄψεως» τῆς βίας	
Εἰρήνη. Βία ἀρνητική καί βία θετική	
Ἡ εἰρήνη, ἓνα δύσκολο κατόρθωμα	
Ἡ Θεία Λειτουργία: ἓνα πλαίσιο συμφιλίωσης καί εἰρηνεύσεως	
Ψυχολογικές δυσκολίες. Ὁ ἀσπασμός τῆς εἰρήνης: διαδικασία παιδαγωγικῆς καί θεραπευτικῆς ἀξίας	
Ἡ οἰκουμενικότητα τῆς εἰρήνης: πρὸς ἓνα πολιτισμό καί ἓναν οὐμανισμό τῆς εἰρήνης	
Περίληψη	
Résumé (Περίληψη στὰ Γαλλικά)	
Resumen (Περίληψη στὰ Ἰσπανικά)	
Riassunto (Περίληψη στὰ Ἰταλικά)	

ΕΙΡΗΝΗ, Η ΕΤΕΡΑ ΟΨΗ ΤΗΣ ΒΙΑΣ

Η Θεία Λειτουργία ως πλαίσιο υπερνικήσεως ἀρνητικῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, καταλλαγῆς καὶ εἰρηνεύσεως

Πρὸς ἀναζήτηση τῆς «έτερας ὄψεως» τῆς βίας

Στὸ Μεταπτυχιακὸ Πρόγραμμα Σπουδῶν (Μ.Π.Σ.) «Ποιμαντικὴ Θεολογία καὶ Ἀγωγή» τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ χειμερινοῦ ἑξαμήνου 2004-2005, θελήσαμε νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴ θεματολογία τοῦ XVIIου Συνεδρίου τοῦ Διεθνoῦς Συνδέσμου Ἰατρο-ψυχολογικῶν καὶ Θρησκευτικῶν Μελετῶν (Α.Ι.Ε.Μ.Ρ.) ποὺ θὰ γινόταν στὸ Στρασβοῦργο, 10 μὲ 14 Ἰουλίου 2006: *Θρησκευεῖς καὶ Μορφεῖς βίας;*¹

Ξεκινήσαμε μὲ μία βασικὴ ὑπόθεση. Θεωροῦμε ὅτι μία βασικὴ λειτουργία τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἐπίτευξη κοινωνίας καὶ ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, τὴν ὁποία καλεῖται νὰ διακονήσῃ ἡ Ἐκκλησία². Ἡ βία ὑπὸ οἰανδήποτε μορφή της εἶναι διακοπὴ κοινωνίας καὶ ἐπικοινωνίας. Ἀντίθετα ἡ εἰρήνη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων συντελεῖ στὴν κοινωνία καὶ στὴν ἐπικοινωνία, εἶναι κοινωνία καὶ ἐπικοινωνία. Ἄν σκεφθοῦμε τὴν ἐτυμολογία τῆς λέξεως εἰρήνη βλέπουμε ὅτι παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα εἶρω τὸ ὁποῖο σημαίνει συνάπτω, ἐνώνω, συνδέω ἀλλὰ καὶ λέγω, ὁμιλῶ γιὰ κάτι, ἐρωτῶ³. Αὐτὸ θέλει νὰ πεῖ ὅτι εἶμαι σὲ εἰρήνη ὅταν

¹ Τὸ παρὸν κείμενο εἶναι ἡ ἀνακοίνωσή μου στὸ συνέδριο αὐτό. Περισσότερα γιὰ τὸν Σύνδεσμο καὶ τὸ τελευταῖο συνέδριο μποροῦν νὰ ἀναζητηθοῦν στὸ δικτυακὸ τόπο: www.aiempr.org. Τὸ θέμα καὶ τὸν προβληματισμὸ τοῦ συνεδρίου εἶχα ἀναγγεῖλει μὲ ἄρθρο μου στὸν «Ἐφημέριο» (Ἰανουάριος 2004, σ. 25-27). Ἡ ἔρευνα μὲ τοὺς μεταπτυχιακοὺς φοιτητὲς ὑπῆρξε πολὺ δημιουργικὴ καὶ οἱ ἐργασίες τους πρόκειται νὰ ἀποτελέσουν ὑλικὸ μιᾶς Ἡμερίδας ποὺ θὰ ὀργανωθεῖ προσεχῶς γιὰ τοὺς φοιτητὲς καὶ τὰ μέλη τῆς ἑλληνικῆς ομάδας τοῦ Συνδέσμου. Ἐνα μικρὸ μέρος παρουσιάστηκε στὸ Συνέδριο ὑπὸ τύπον πόστερ τὸ ὁποῖο διανεμήθηκε καὶ στοὺς συνέδρους. Εἶχε τίτλο: Οἱ ἅγιοι μάρτυρες ὡς ἀντικείμενο βίας. Βασίστηκε σὲ κείμενο τῆς Χρυσούλας Χατζηλίια καὶ σὲ ἀναζήτηση βυζαντινῶν εἰκόνων τοῦ Συμβούλου Θεολόγων Δρ. Εὐσταθίου Γιαννῆ. Ἡ σύνθεση τοῦ πόστερ ἔγινε ἀπὸ τὸν Δημήτρη Γεωργίου καὶ ἡ παρουσίαση (power point) ἀπὸ τὸν Θεολόγο Καθηγητὴ Δρ. Στέφανο Κουμαρόπουλο μὲ συντονιστὴ τὸν συντάκτη τοῦ παρόντος ἄρθρου.

² Γιὰ τὶς βασικὲς λειτουργίες τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου βλ. Α.Μ. Σταυρόπουλου, *Ἐπιστήμη καὶ τέχνη τῆς Ποιμαντικῆς*, Ἔκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1997, σ. 57-62.

³ Πρωτοπρεσβυτέρου Κωνσταντίνου Φούσκα, *Εἰρήνη. Λόγος καὶ ἀγώνας τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν*, Ἀθήνα 1987, σ. 20, ὑποσημείωση ἀρ. 1.

μπορῶ καὶ μιλάω, συνομιλῶ, ἀποτείνω τὸν λόγο καὶ δέχομαι τὸν λόγο τοῦ ἄλλου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχω ἐνότητα καὶ ὁμόνοια μαζί του.

Ἡ βία συνεπάγεται ἀντίθετα μὴ-κοινωνία καὶ μὴ-ἐπικοινωνία. Θὰ μπορούσαμε, λοιπόν, νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ εἰρήνη μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἐτέρα ὄψις, ἡ ἀνάποδη πλευρὰ τῆς βίας. Ὅπωςδήποτε στὴ βία μπορεῖ νὰ σύνταχθoῦν ἢ νὰ ἀντι-ταχθoῦν καὶ ἄλλες «ἕτερες ὄψεις», ὅπως μῖσος, ἔχθρα, πόλεμος, ἐγωισμὸς – ἀγάπη, ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ἄλλωστε ζητούμενο τοῦ Συνεδρίου ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς διατυπώσεως τοῦ θέματος ἦταν ἡ πιστοποίηση αὐτῆς τῆς «ἐτέρας ὄψεως» τῆς βίας⁴. Πῶς ὁμως θὰ διαπραγματευτοῦμε τὸ θέμα τῆς εἰρήνης;

Ἡ τελικὴ διατύπωση τοῦ τίτλου τοῦ διεθνoῦς συνεδρίου «Θρησκείες καὶ μορφές βίας;» (Religions et violences ?) μὲ ἓνα ἐρωτηματικὸ ἀφήνει πολλὰ περιθώρια σκέψεως. Ἄν κατ' ἀρχὴν ὅλες οἱ θρησκείες συνδέονται μὲ ἐκδηλώσεις ποικίλων μορφῶν βίας. Ἄν οἱ ἴδιες, δηλαδή, ἐφαρμόζουν βία στοὺς ὀπαδούς τους ἢ σὲ ἄλλους ποὺ δὲν ἀσπάζονται τὰ θρησκευτικὰ τους πιστεύω. Ἄν οἱ θρησκείες γίνονται ἀντικείμενα βίας ἀπὸ ἄλλους ποὺ ἀντιτίθενται στὶς ἀρχές τους καὶ τὰ πιστεύω τους. Ἄν πάλι αὐτὰ τὰ πιστεύω ἐξυπακούουν μία ἄσκηση βίας στοὺς ἑαυτούς τους ἀπὸ τὰ ἴδια μέλη τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν ομάδων. Τὸ τελευταῖο θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ ὀδηγήσει στὸ συμπέρασμα ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ὅτι γιὰ τὴν ὑπερνίκηση μιᾶς βίας ποὺ ἔχει ἀρνητικὰ χαρακτηριστικὰ θὰ χρειαζόταν ἄσκηση βίας ἐνάντια στὸν ἑαυτό μας ἔτσι ὥστε νὰ μὴ γινόμαστε βίαιοι πρὸς τοὺς ἄλλους.

Αὐτὸ μας κάνει νὰ διερωτηθοῦμε γιὰ τὴν «ἐτέρα ὄψη» τῆς βίας (l'envers de la violence), τὸ ἀντίθετο τῆς βίας δηλαδή. Θὰ ὑποστηρίζαμε σὲ μία πρώτη φάση ὅτι ἡ ἐτέρα ὄψις τῆς βίας εἶναι μία βία ποὺ ἐπιβάλλεται ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους στὸν ἑαυτό μας γιὰ τὴν ὑπερνίκηση βίαιων συναισθημάτων, διαθέσεων πρὸς τοὺς ἄλλους. Αὐτοῦ τοῦ τύπου ἡ βία ὀδηγεῖ σύμφωνα μὲ μία ἀσκητικὴ ὀρολογία στὴν κατανίκηση τῶν κακῶν λογισμῶν καὶ τῶν παθῶν. Αὐτὸ, ὁμως, ἐπιφέρει σὰν ἀποτέλεσμα μία

⁴ Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν ἔχει κηρῦξει τὴ δεκαετία 2001-2010 ὡς δεκαετία γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς βίας. Τὸ 2003 μάλιστα – ἔτος ποὺ ξεκίνησε ἡ προετοιμασία τοῦ συνεδρίου τῆς A.I.E.M.P.R.– ἐξέδωκε ἓναν πρακτικὸ ὀδηγὸ μελέτης ἐν ὄψει αὐτῆς τῆς δεκαετίας ἐπιγραφόμενος: «Πρὸς τί ἡ βία; Γιατί ὄχι ἡ εἰρήνη;» Αξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐπίσης ἡ διοργάνωση ἐνὸς συνεδρίου στὴ Βοστώνη 27-29 Ὀκτωβρίου 2005 μὲ τίτλο: *Violence and Christian Spirituality* (Βία καὶ χριστιανικὴ πνευματικότητα) ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ σὲ συνεργασία μὲ τὸ Παγκόσμιο Συμβούλιο τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὸ Θεολογικὸ Ἰνστιτοῦτο Βοστώνης. Ἐπικεῖται ἡ ἐκδοση τῶν Πρακτικῶν. Τὰ κείμενα μποροῦν νὰ ἀναζητηθοῦν στὸν δικτυακὸ τόπο: http://www.goarch.org/en/special/violence_spirituality/index.asp?action=show
Ἡ Διαθρησκευτικὴ Συνάντησις 2004, ποὺ ὀργανώθηκε στὴν Ἑλλάδα 10-11 Αὐγούστου 2004 στὸ Δημαρχεῖο Μέγαρο Ἀμαρουσίου ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸν Δῆμο Ἀμαρουσίου, ἔτος τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων, εἶχε ὡς τίτλο: *Θρησκεία, Εἰρήνη καὶ Ὀλυμπιακὸ Ἰδεῶδες*.

ειρηνική διάθεση και συμπεριφορά προς τὸν ἑαυτὸ μας καὶ τοὺς ἄλλους. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ διατύπωση τῶν Ἀγίων Βαρσανουφίου καὶ Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ: «Κέρδισε τὴν εἰρήνην μέσα σου καὶ ὁλος ὁ κόσμος θὰ γίνῃ εἰρηνικὸς γύρω σου»⁵. Ἄλλωστε, ὅπως τονίζει ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης « ὅλα τὰ ὄντα ἱκανοποιοῦνται νὰ εἰρηνεύουν μὲ τὸν ἑαυτὸ τους...Ἡ τέλεια εἰρήνη (τοῦ Θεοῦ) εἶναι αὐτή...ποὺ διαφυλάττει μὲ τὶς εἰρηνόδοτρες πρόνοιές της τὰ πάντα μακριὰ ἀπὸ σύγκρουση ἔναντι τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ τῶν ἄλλων»⁶.

Εἰρήνη. Βία ἀρνητικὴ καὶ βία θετικὴ

Ἐδῶ ἀγγίζουμε μίαν ἄλλη, διαφορετικὴ ἑτέρα ὄψη τῆς βίας ποὺ θὰ τὴν προσδιορίζαμε ὡς εἰρήνη καὶ θὰ τὴν ὀρίζαμε ὡς «ἀγαπητικὴν τινὰ διάθεσιν πρὸς τὸ ὁμόφυλον», πρὸς τὸν συνάνθρωπον. Εἰρήνη καὶ ἀγάπη συμπορεύονται. Τὸ νὰ εἶσαι εἰρηνικὸς πρὸς τοὺς ἄλλους σημαίνει νὰ εἶσαι διατεθειμένος ἀγαπητικὰ πρὸς αὐτούς. Μόνο ἂν ἀγαπᾷς μπορεῖς νὰ εἶσαι εἰρηνικὸς γιατί ἡ ἑτέρα ὄψη τῆς ἀγάπης συνοψίζεται στὴ λέξη βία ποὺ ἀναλύεται σὲ μῖσος, ὀργή, θυμὸ, φθόνος, μνησικακία, ὑποκρισία, πόλεμος⁷.

Ὡς ἄλλη ὄψη τῆς βίας κατὰ ταῦτα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ εἰρήνη καίτοι γιὰ νὰ κατακτηθεῖ ἡ εἰρήνη, ὅπως εἶδαμε προηγουμένως, χρειάζεται καὶ ἐκεῖ βία⁸. *Si vis pacem para bellum*. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση τὸ λατινικὸ γνωμικὸ βρίσκει τὴν ἰδανικὴ του μορφή.

Διπλῆς, λοιπὸν, ὀψεως καὶ ἐνεργείας βία: θετικὴ καὶ ἀρνητικὴ. Ἡ ἀρνητικὴ καταλύει τὰ πάντα, εἶναι καταστροφικὴ. Ἡ θετικὴ βία ἀντιμετωπίζει δημιουργικὰ καὶ μεταμορφώνει τὰ ἀρνητικὰ σὲ θετικὰ μὲ ἀποτέλεσμα τὴν εἰρήνη καὶ τὴ γαλήνη. Ἡ εἰρήνη πάλι δὲν κατακτᾶται

⁵ Ἡ φράση αὐτὴ τοῦ ἁγίου Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ ἔχει τὸ προηγούμενόν της στὴ Διήγηση γιὰ τὸν ἀββᾶ Σέριδο ποὺ βρίσκεται στὰ *Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου Κείμενα* διακριτικὰ καὶ ἡσυχαστικὰ (Ἐρωτοαποκρίσεις), τόμος Γ' (φλδ' - ωμα'), Κείμενο – Μετάφραση – Σχόλια, Ἐκδ. «Ἐτοιμασία», Ἰ. Μονῆς Τιμίου Προδρόμου, Καρέας 1997, ὅπου στὴ σ. 66 ἀναφέρεται γι' αὐτὸν : «Πρότερον γὰρ ἑαυτὸν εἰρηνοποιήσας καὶ τοῖς ἄλλοις τῆς εἰρήνης ἐγένετο πρόξενος, καὶ εἰς αὐτὸν ἐπληροῦτο, τὸ “μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοὶ ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται”». Πρβλ. τὴ διατύπωση τοῦ Σέβ. Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἱεροθέου: «μέσα στὴν καρδιὰ γίνεται ἡ μεγαλύτερη μάχη. Ὅταν ἐκεῖ νικήσῃ ὁ Χριστὸς καὶ ἡττηθεῖ ὁ διάβολος, ἔρχεται εἰρήνη ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ» (Ορθόδοξη Ψυχοθεραπεία, Λεβάνεια 1995, σ. 157.)

⁶ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, *Περὶ θεῶν ὀνομάτων*, ια' 3, PG 3, 952. Τὸ παράθεμα ἀπὸ τὸ Ἀντὶ Ἐπιλόγου τοῦ π. Βασιλείου Θεομοῦ στὸ βιβλίον τῶν Dr. Henry Cloud – Dr. John Townsend, Ὅρια ζωῆς, Ἐκδ. «Ἡ Ἐλαφος», Ἀθήνα 2001, σ. 419.

⁷ Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης τονίζει: «τί ἐστὶν εἰρήνη...; τί ἄλλον ἢ ἀγαπητικὴ τις πρὸς τὸ ὁμόφυλον διάθεσις; Τί οὖν ἐστὶ ἐξ ἐναντίου τῆ ἀγάπῃ νοούμενον; Μῖσος, ὀργή, θυμὸς, φθόνος, μνησικακία, ὑπόκρισις, ἢ κατὰ πόλεμον συμφορὰ» (Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς PG 44, 1284). Τὸ παράθεμα ἀπὸ εἰσήγηση τοῦ π. Γεωργίου Τσέτση στὸ συνέδριον τῆς Βοστώνης τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 2005 (Rev. Dr. Georges Tssetsis, Non Violence in the Orthodox Tradition).

⁸ Ὡραία διαπραγματεύση τοῦ θέματος τῆς βίας κάνει ὁ ὁμ. καθηγητὴς Ἰωάννης Κορναράκης, στὸ βιβλίον του *Βία ἢ ὁδὸς τοῦ Θεοῦ*, Ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1996.

ἅπαξ διά παντός. «Ἡ εἰρήνη» ὅπως λέει ἄλλωστε καί ὁ νομπελίστας ἔλληνας ποιητής Ὀδυσσεύς Ἐλύτης «θέλει δύναμη νά τήν ἀντέξεις». Μπαίνεις σέ ἕνα κύκλο συνεχοῦς ἀγῶνος, πνευματικοῦ ἀγῶνος. Ἐνδιαφέρουσα πτυχή παρουσιάζει ἡ βία στήν πνευματική ζωή ὅπου τὸ ὑποκείμενο ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό καὶ ἀπαιτεῖται ἀγῶνας γιὰ νὰ φθάσει στήν ὑπερνίκηση τῆς δικῆς του βίας καὶ τῆς μετατροπῆς της σὲ εἰρηνική δύναμη γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἄλλων.

Ἡ εἰρήνη, ὅμως, δέν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ ἐσένα, ἀπὸ ἐμᾶς. Τὸ διατυπώνει ὁμορφα ὁ Απόστολος Παῦλος: «ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐσᾶς, νὰ ζεῖτε εἰρηνικά μέ ὅλους» («εἰ δυνατόν, τό ἐξ ὑμῶν μετά πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες» Ρωμαίους 12, 18). Οἱ ἄλλοι μπορεῖ καί νὰ μὴν ἔχουν ὅπωςδήποτε εἰρηνική διάθεση πρὸς ἐμᾶς. Ἀλλά ἔτσι εἶναι τὰ ἀνθρώπινα. Εἴμαστε φαίνεται κατὰ κάποιον τρόπο «καταδικασμένοι» στήν κοινωνία καὶ ἐπικοινωνία μέ τούς ἄλλους. Αὐτό τό ἐκφράζει ἰδανικά ὁ ποιητής πού ἀναφέραμε προηγουμένως:

«Βλέπεις ...εἶναι οἱ Ἄλλοι
καὶ δέ γίνεται Αὐτοὶ χωρὶς Ἐσένα
καὶ δέν γίνεται μ' Αὐτούς χωρὶς, Ἐσύ»

(Ὀδυσσεύς Ἐλύτης)

Ἡ προτροπή μάλιστα τοῦ Αποστόλου εἶναι νὰ «μὴν ἀφήνεις νὰ σε νικήσει τό κακό, ἀλλά νὰ νικᾷς τό κακό μέ τό ἀγαθό» (Ρωμαίους 12, 21). Ἄλλωστε γιὰ τὴν εἰρήνη ἔχετε κληθεῖ ὅλοι σάν ἕνα σῶμα, κι αὐτὴ ἄς κατευθύνει τίς καρδιές σας τονίζει ὁ ἴδιος (Κολοσσαεῖς 3, 15). Ποιάν εἰρήνη ὅμως ἐνοεῖ ὁ ἀπόστολος; Τὴν εἰρήνη τοῦ Θεοῦ! Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὑποστηρίζει ὅτι «ἡ ἀληθῆς εἰρήνη προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεό»⁹. Καὶ ὅπως ἀναφέρει ἕνας ἄλλος μεγάλος πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ὁ Μ. Βασίλειος: «Ὁ ἐκζητῶν εἰρήνην, Χριστὸν ἐκζητεῖ»¹⁰.

Ἄς μὴ λησμονοῦμε πάλι ὅτι ὁ Κύριος χαρακτηρίζεται ὡς «ἄρχων εἰρήνης» (Ἡσαΐα 9, 5), «αὐτὸς γὰρ ἐστίν ἡ εἰρήνη ἡμῶν» (Ἐφεσίους 2, 14) καὶ μακαρίζει τούς «εἰρηνοποιούς», ὄσους, δηλαδή, φέρνουν τὴν εἰρήνη στοὺς ἀνθρώπους (Ματθαίου 5, 9). Ὁ ἴδιος, ὅμως, μᾶς ἐφιστᾶ τὴν προσοχή νὰ μὴ νομίσουμε πὼς ἦλθε νὰ βάλει εἰρήνη εἰς τὴν γῆν. Δέν ἦλθε νὰ βάλει εἰρήνη ἀλλὰ μαχαίρι (Ματθαίου 10, 34). Ὁ Ἰησοῦς γνωρίζει πολὺ καλά ὅτι ἐξ αἰτίας του θά διαιρεθοῦν οἱ ἄνθρωποι μεταξὺ τους. Χωρὶς ἀμφιβολία θέλει νὰ φέρει τὴν εἰρήνη στὴ γῆ. Ἀλλά οἱ ἄνθρωποι δέν τὴν θέλουν τέτοια εἰρήνη. Ἡ σύγκρουση εἶναι, λοιπόν, ἀναπόφευκτη¹¹.

⁹ Ὁμιλία εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους Α', PG 61, 14. Παράθεμα ἀπὸ τὴν εἰσήγηση τοῦ π. Γ. Τσέστη.

¹⁰ Εἰς Ψαλμούς ΛΓ', 10, PG 29, 376 C. Τὸ παράθεμα ἀπὸ Ἰωάννη Σ. Πέτρου, Ἐνότητα καὶ διάσπαση τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 208, ὑποσημείωση 7.

¹¹ Σχόλιο στὸ πιὸ πάνω χωρίο τοῦ π. J. P. Bagot στὴ «Jérusalem Nouvelle», La Bible de Jérusalem, Cerf, Paris 1979, σ. 1517.

Ὁ Κύριος στίς διαβεβαιώσεις του εἶναι ρεαλιστής. Γνωρίζει ὅτι ἀπό μόνοι τους οἱ ἄνθρωποι δέν θά τά καταφέρουν. Ἡ εἰρήνη μεταξύ τῶν ἀνθρώπων γενικῶς ἀλλά καί τῶν πιστῶν εἰδικότερα εἶναι κατά πρόωστο λόγο θεῖο δῶρο καί ὄχι ἀνθρώπινο ἐπίτευγμα. Μόνο ἐκεῖνος μπορεῖ νά ἀπαλλάξει τούς πιστούς ἀπό τήν οἰκτρή κατάσταση τῆς διασπάσεως καί νά ἀποκαταστήσει τήν «ἐξ ἀρχῆς εἰρήνη»¹².

Ἡ εἰρήνη, ἕνα δύσκολο κατόρθωμα

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ γνωρίζει καλά τίς δυσκολίες πού ἀνακύπτουν μεταξύ τῶν μελῶν της καί τό δυσκατόρθωτον τῆς εἰρήνης. Συνιστᾷ τήν εἰρήνη μέ ὅλους τους ἀνθρώπους ἄν εἶναι δυνατόν καί στό μέτρο πού αὐτό ἐξαρτᾶται ἀπό ἐμᾶς. Τό «εἰ δυνατόν» τοῦ Παύλου ὑποδεικνύει ὅτι δέν εἶναι πάντα εὐκόλο. Καί ἡ μή εὐκολία δέν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπό τούς ἄλλους ἀλλά ἐν πολλοίς καί ἀπό ἐμᾶς. Τοῦτο φαίνεται καί ἀπό τήν ἐπιταγή τοῦ Κυρίου μας ὅταν ἀναφέρεται στήν προσφορά τοῦ δώρου στό θυσιαστήριο. Δέν ἀπαιτεῖ ν' ἀφήσεις τό δῶρο χωρίς νά τό προσφέρεις ἄν ἐσύ ἔχεις κάτι ἐναντίον ἑνός ἀδελφοῦ καί νά τρέξεις νά συμφιλιωθείς καί μετά νά ἐπιστρέψεις γιά νά προσφέρεις τό δῶρο. Κυρίως ἀπαιτεῖ, ἄν θυμηθεῖς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει κάτι ἐναντίον σου, δικαίως ἢ ἀδίκως, νά σπεύσεις νά συμφιλιωθείς μαζί του καί μετά νά προσφέρεις τό δῶρο σου (Ματθαίου 5, 23-24).

Εἶναι χαρακτηριστική ἡ μαρτυρία τῆς «Διδαχῆς» (μεταξύ 80-100 μ.Χ.) σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἐκεῖνοι πού βρίσκονται σέ ἐχθρικές σχέσεις μεταξύ τους, ἔπρεπε πρῶτα νά συμφιλιωθοῦν καί νά συγχωρήσουν ὁ ἕνας τόν ἄλλο καί μετά νά συμμετάσχουν στή Θεία Λειτουργία. Ἀλλιῶς ἡ προσφορά τῆς θυσίας ἐκ μέρους τῆς συνάξεως κινδύνευε νά θεωρηθεῖ ὡς μή καθαρῆ. Καί ὁ Θεός ἀρέσκεται σέ προσφορά θυσίας καθαρᾶς (Μαλαχίου 1, 11)¹³. Ἡ συμφιλίωση εἶναι καί αὐτή μία θυσία. Τό διατυπώνει πολύ ὠραῖα ὁ ἱ. Χρυσόστομος: «καί τοῦτο θυσία ἡ πρὸς τόν ἀδελφόν καταλλαγῆ». Ὁ ἴδιος πατήρ σέ ὁμιλία του λέγει: «μηδεὶς τῶν ἐχόντων ἐχθρὸν προσίτω τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ καὶ δεχέσθω τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου· μηδεὶς προσίων ἐχθρὸν ἐχέτω. Ἐχθραν ἔχεις; μὴ προσέλθης· βούλει προσελθεῖν; Καταλλάγηθι, καὶ τότε προσελθὼν ἄψαι τοῦ ἱεροῦ»¹⁴.

¹² Βλ. Ἰωάννη Σ. Πέτρου, *Ἐνότητα καὶ διάσπαση τῆς κοινωνίας τῶν πιστῶν κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 208 μέ ὑποσημείωση 8. Ὁ καθηγητὴς Ἰωάννης Πέτρου εἶχε ἀποστείλει ἀνακοίνωση στό συνέδριο τῆς Βοστώνης μέ τίτλο: *Peace, Human Development and Overcoming Violence*. Τό κείμενο εὑρίσκεται στὰ ἑλληνικά, *Εἰρήνη, ἀνθρώπινη ἀνάπτυξη καὶ ὑπέρβαση τῆς βίας*, τοῦ ἴδιου, *Κοινωνικὴ θεωρία καὶ σύγχρονος πολιτισμὸς*, Ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 196-214.

¹³ Κεφ. ιδ' (XIV) τῆς *Διδαχῆς τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων*, ΒΕΠΕΣ 2, 1955, 220, στίχοι 3-9.

¹⁴ Ὁμιλία, ὅτι οὐκ ἀρκεῖ ἡ νηστεία τῆς Τεσσαρακοστῆς πρὸς τὸ δύνασθαι κοινωνεῖν, ἀλλὰ καὶ δεῖ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς πρώτης καὶ πῶς δυνατόν μὴ μνησικακεῖν... ε' PG 49, 204.

Ἡ Θεία Λειτουργία: ἓνα πλαίσιο συμφιλίωσης καί εἰρηνεύσεως

Οἱ προϋποθέσεις συμμετοχῆς στή Θ. Λειτουργία εἶναι πολύ ὑψηλές. Ἡ ὅλη ἀνάπτυξη τῆς Θ. Λειτουργίας χαράσσει μία πορεία ἀπό τήν ἐχθρότητα πρὸς τή συγχώρηση καί τή συμφιλίωση· καί οἱ εὐχές εἶναι ἐπικλήσεις γιά τήν εἰρήνη τοῦ σύμπαντος κόσμου καί τήν εἰρήνη μεταξύ τῶν συμμετεχόντων¹⁵. Καί φθάνουμε στόν ἀσπασμό τῆς εἰρήνης μεταξύ τῶν πιστῶν λίγο πρῖν ἀπό τήν προσφορά καί τόν καθαγιασμό τῶν τιμίων δώρων τῆς Θ. Εὐχαριστίας.

Ὁ ἀσπασμός τῆς εἰρήνης ὡς κατάληξη προϋποθέτει μία σειρά λεπτοτάτων ψυχολογικῶν διεργασιῶν πού ἀπαιτοῦνται καί τήν ψυχολογική δυσκολία πού ὑπάρχει ὅταν μοῦ ζητεῖται νά συγχωρῶ καί, πολύ περισσότερο, ὅταν ζητάω νά μέ συγχωρήσουν. Γί' αὐτό πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν (ὑπάρχοντες ἤδη ἢ ἄλλοι πρακτικοί) τρόποι, ὥστε νά διευκολυνθοῦν οἱ διαδικασίες αἰτήσεως συγγνώμης καί ἀφέσεως ὥστε νά ξεπεραστοῦν οἱ μόλις πρῖν λίγο ἐπισημανθεῖσες ψυχολογικές δυσκολίες ὡς πρὸς αὐτό τό σημεῖο. Ἡ θεολογική θεμελίωση θά πρέπει νά συμβαδίζει μέ συγκεκριμένη πρόταση σχήματος, πού νά διευκολύνει αὐτή τή συμφιλίωση.

Ἔχω τήν ἐντύπωση ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐξυπηρέτησε πολύ καί διευκόλυνε τήν ὑπέρβαση τέτοιων ψυχολογικῶν καί ἄλλων τυχόν δυσκολιῶν μέ τήν καθιέρωση τοῦ φιλήματος τῆς εἰρήνης. Οἱ πρῖν ἀπό τόν ἀσπασμό εὐχές τῶν παλαιῶν Λειτουργιῶν (Ἰακώβου, Μάρκου καί Ἀρμενίων) ζητοῦν ὁ Θεός τῆς συγγνώμης νά μᾶς κάνει ὅλο καί πιό σταθερούς στή διάθεσή μας καί τήν ἀπόφασή μας γιά συγγνώμη, ἄφεση καί συγχώρηση· νά μᾶς δωρήσει τήν εἰρήνη του, νά ἀπομακρύνει τήν ἐχθρα, νά διασπείρει τήν ἀγάπη του σέ ὅλους καί νά μᾶς ὀδηγήσει στή θεία καί ἀπέραντη στοργή. Ὅλα αὐτά βέβαια εἶναι ἀδύνατα γιά τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλά γιά τόν Θεό εἶναι δυνατά (Λουκᾶ 18, 27), γιατί Αὐτός εἶναι «Θεὸς εἰρήνης, ἐλέους, ἀγάπης, οἰκτιρῶν καί φιλανθρωπίας». Ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ τήν ὥρα τῆς Λειτουργίας κάνει τά πάντα δυνατά (Λουκᾶ 18, 27) ἀκόμα καί «τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις». Ὅποτε καί οἱ ἀμφιβολίες καί οἱ δισταγμοί καί τά μίση καί οἱ ἐχθρες καί ὅλα ὅσα χαρακτηρίσαμε ὡς ψυχολογικές δυσκολίες, μπορεῖ νά ξεπεραστοῦν, ὄχι βέβαια ἀπό δική μας ἰκανότητα, ἀλλά γιατί «ὁ Χριστὸς παρὼν» καί ἡ παρουσία Του εἶναι ἡ μόνη ἐγγύηση.

Γιά νά νιώσουμε ὅμως στήν πληρότητά του αὐτό τό πανηγύρι τῆς συμφιλίωσης, θά παραθέσουμε ὁλόκληρο τόν ὕμνο πού ψάλλεται ἀπό τό

¹⁵ Πληρέστερη ἀνάπτυξη τοῦ θέματος ἔχουμε περιλάβει στό βιβλίο μας *Μνήμη καί λήθη στή Θεία Λειτουργία* καί ἰδιαίτερα στό τέταρτο κεφάλαιο «Μνήμη, λήθη καί καταλλαγή», Ἐκδ. Λύχνος, Αθήνα 1989, σ. 61-99. Ἐκεῖ εὐρίσκονται οἱ ἀκριβεῖς παραπομπές τῶν λειτουργικῶν καί λοιπῶν παραθεμάτων.

λαό στην Αρμενική Ἐκκλησία κατά τή διάρκεια τοῦ ἀσπασμοῦ, ὁ ὁποῖος μεταδίδεται εἰς ὅλους τοὺς ἐκκλησιαζομένους κατά τό ἀρχαῖο ἔθος:

Διάκονος: Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ.

Λαός: Ὁ Χριστός ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν ἐπεφάνη·

ὁ ὢν Θεός ἐκαθέσθη ἐνταῦθα·

φωνή τῆς εἰρήνης ἠκούσθη,

ἐντελλομένη τὸν ἅγιον ἀσπασμόν.

Ἡ Ἐκκλησία ἐγένετο ἐν σῶμα·

ὁ ἀσπασμός ἐδόθη ὡς σύνδεσμος τελειότητος·

ἡ ἔχθρα ἀπεμακρύνθη·

ἡ ἀγάπη διεσπάρη τοῖς πᾶσι.

Διό, ὑμεῖς οἱ διακονοῦντες, ὑψοῦντες τὴν φωνὴν ὑμῶν,

Αἰνέσατε ἐν ἐνὶ στόματι τὴν μίαν Θεότητα,

τὴν ὑπὸ σεραφεῖμ ἀγιαζομένην.

Αὐτὴ τὴ στιγμή ἐνσαρκώνεται ἡ ἀγάπη διὰ τοῦ ἀγίου φιλήματος τῆς εἰρήνης. Προϋποτίθεται αὐτό νά γίνεται χωρὶς ὑπόκριση καὶ χωρὶς δόλο. Ὁ πιστός δεσμεύεται τό φίλημά του νά μὴν εἶναι ὡς τοῦ Ἰούδα.

Ψυχολογικές δυσκολίες. Ὁ ἀσπασμός τῆς εἰρήνης: Διαδικασία παιδαγωγικῆς καὶ θεραπευτικῆς ἀξίας

Τί γίνεται ὅμως στίς περιπτώσεις πού ὁ ἐξωτερικός ἀσπασμός δέν θά ἐξέφραζε αὐτό πού θά εἶχε μέσα στήν καρδιά του; Θά ἦταν μία προσποίηση, μία ἐπιτίδευση, ἓνα ψέμμα, μία «ἀντίφαση μεταξύ ἐξωτερικῆς ἐμφανίσεως καὶ ἐσωτερικῆς πραγματικότητος», μία ἀνόσια καὶ ἀσεβῆς πράξη;

Ἀσφαλῶς θά πρέπει νά διερωτηθοῦμε ἂν μία τέτοια κίνηση, νά φανοῦμε δηλαδή πρὸς στιγμήν ὅτι ἔχουμε ξεπεράσει τὴ μνησικακία μας, μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ὡς ἔγκλημα προδοσίας ἀπέναντι στὸν ἑαυτό μας κυρίως· γιατί στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐγείρεται ἡ ἀμφιβολία, πῶς μπορῶ νά φανῶ διαφορετικὸς ἀπ' αὐτὸ πού εἶμαι στὸ βάθος.

Ὅμως διερωτῶμαι, μὲ αὐτὴ τὴν ἐξωτερικὴ μου στάση, παρ' ὅλο ὅτι κάτι ἄλλο συμβαίνει μέσα μου, μήπως μὲ τὸ ἔξω μου μπορῶ νά ἐπηρεάσω καὶ τὸ μέσα μου; Μήπως τὰ ἐξωτερικὰ τὰ ἀκολουθήσουν καὶ τὰ ἐσωτερικά; Κι ἂν ἔτσι ἀρχίσει μία ἄλλη διαδικασία ψυχολογική, δέν θά ἦταν τελικὰ κέρδος καὶ ὄφελος γιὰ ὅλους; Μήπως ἡ Ἐκκλησία καθιερώνοντας ἀκριβῶς αὐτοῦ τοῦ τύπου τὶς ἀνταλλαγές μεταξύ τῶν πιστῶν, κάνει «νά σπάσουν οἱ πάγου», νά μειωθοῦν οἱ ἔντονες ἀναστολές καὶ νά «παρασύρει» σὲ μία κίνηση ἐνωτικὴ ὅλο τὸ ἐκκλησίασμα; Μήπως, παροτρύνοντάς το μὲ τὶς παρακελεύσεις «ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους», «ἀσπασώμεθα ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ» βοηθᾷ ἔστω καὶ κατ' ἀρχὴν στήν ὑπέρβαση ὅλων αὐτῶν τῶν ἐμποδίων;

Οί άνθρωποι φαίνεται ότι έχουν ανάγκη από σημάδια. Τὸ ἐν Κυρίῳ φίλημα ἀσφαλῶς «δὲν εἶναι ἓνα ἀπλὸ λειτουργικὸ σύμβολο ἀλλὰ ἓνα ἱερό ἔργο (ἱερουργία). Μία τελετουργικὴ ἐμπειρία. Ὁ λειτουργικὸς ἀσπασμὸς δὲν εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς ἀγάπης ποὺ ἐνώνει τοὺς πιστοὺς ἀλλὰ ἡ ἐμπειρία τῆς ἐνώσεως αὐτῆς»¹⁶.

Ὅμως τὰ πράγματα δὲν λειτουργοῦν πάντοτε στὴν πληρότητά τους. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ πορεία ἀπὸ τὴ μνησικακία στὴ συμφιλίωση καὶ ἀπὸ τὴν συμφιλίωση στὸν ἀσπασμὸ τῆς εἰρήνης, δὲν εἶναι πάντοτε εὐκολη, χωρὶς ἐμπόδια ἢ παλινδρομήσεις. Ἡ ὑπέρβαση ὅλων αὐτῶν τῶν δισταγμῶν καὶ ἀναστολῶν ἀπαιτεῖ ἀκόμη προσπάθεια.

Ἡ Ἐκκλησία, βέβαια, δὲν θέλει νὰ βιάσει τὰ πράγματα, νὰ ἐπηρεάσει τὶς προαιρέσεις. Μὲ τὴ δημιουργία, ὅμως, ἐκείνου τοῦ πρώτου κλίματος συμφιλίωσης σὲ ὠθεῖ σὲ μιά ἀτμόσφαιρα ὅχι, βέβαια, ἀπλῶς συναισθηματικὴ ἀλλὰ σὲ ἓνα πλαίσιο μέσα στοῦ ὁποῖο μπορεῖ κανεὶς νὰ κινηθεῖ αἰρόμενος εἰς τὸ ὕψος τῶν περιστάσεων· ἐκεῖ δεσμεύεται καὶ ἐνώνεται ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλο «ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης, ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα»¹⁷.

Ἡ πρώτη Ἐκκλησία, μὲ τὴν καθιέρωση τοῦ «ἀσπασμοῦ τῆς εἰρήνης» κατὰ τὴ Θεία Λειτουργία, τροχιοδρόμησε γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς διαδικασίης ὑψηλῆς παιδαγωγικῆς καὶ θεραπευτικῆς ἀξίας. Ὁ ἀσπασμὸς τῆς εἰρήνης στὴ σημερινὴ λειτουργικὴ πράξη μεταξὺ τῶν συλλειτουργούντων κληρικῶν (Ἀρχιερέως, Ἱερέων, Διακόνων) μέσα στοῦ ἱεροῦ βῆμα περισώζει αὐτὴ τὴ συγκεκριμένη διαλλακτικὴ καὶ (ψυχο)θεραπευτικὴ λειτουργία τῆς μνήμης μέσα στὴ Θ. Λειτουργία. Ἐστὼ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἡ παρακέλευση «ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους» μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ ὡς ὑπενθύμιση τῆς συμφιλίωσης ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχει μεταξὺ ὅλων τῶν ἐκκλησιαζομένων.

Παραθέτουμε μικρὸ χαρακτηριστικὸ κείμενο τοῦ Νικολαΐ Γκόγκολ (1809-1852): «καθένας ἀπὸ τοὺς παρισταμένους, φέρνοντας στοῦ νοῦ του ὅλους τοὺς χριστιανούς, ὅχι μονάχα ὅσους εἶναι παρόντες στὴν ἐκκλησία, ἀλλὰ κί ὅσους ἀπουσιάζουν, ὅχι μονάχα αὐτοὺς ποὺ βρίσκονται κοντὰ στὴν καρδιά του, ἀλλὰ κί ἐκείνους ποὺ εἶναι μακριά, σπεύδει νὰ καταλλαγεῖ μὲ ὅσους τοὺς ἔτρεφε μῖσος, ἀφιλία, βαρυγκόμια, δίνει σὲ ὅλους νοερά τὸν ἀσπασμὸ τῆς εἰρήνης, καὶ λέγει μέσα του: "Ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ ἡμῶν" κί ἀποκρίνεται ἐξ ὀνόματός τους: "Καὶ ἐστὶ καὶ ἔσται". Γιατί, χωρὶς αὐτὴ τὴ συμφιλίωση, θὰ εἶναι σὰν ἓνας νεκρὸς γιὰ ὅλη τὴν ὑπόλοιπη Λειτουργία...»¹⁸.

¹⁶ Ἱερομονάχου Γρηγορίου, *Ἡ Θεία Λειτουργία*, Σχόλια, Ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 21987 (ἐπανάδοση), σ. 247.

¹⁷ Λειτουργίης Ἰακώβου καὶ Μάρκου.

¹⁸ *Ἡ Θεία Λειτουργία*, μετάφραση Β. Μουστάκη, Ἀθήνα 1962, σ. 65-66.

Νὰ σημειώσουμε ἀκόμα ὅτι ὁ ἀσπασμὸς ὡς ἐξωτερικὴ κίνησις, δηλωτικὴ ἐσωτερικῆς διαθέσεως, δὲν περιοριζόταν μόνον τῇ στιγμῇ τοῦ «φιλήματος τῆς εἰρήνης» κατὰ τὴ Θ. Λειτουργία. Ἀπαντᾶται καὶ στὴν ἀκολουθία τοῦ βαπτίσματος καὶ κατὰ τὴ χειροτονία ἐπισκόπου. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ μέχρι σήμερα τελούμενος «ἀσπασμὸς τῆς ἀγάπης» κατὰ τὸ Πάσχα.

Ἡ οἰκουμενικότητα τῆς εἰρήνης: πρὸς ἓνα πολιτισμὸ καὶ ἓναν οὐμανισμό τῆς εἰρήνης

Το ζήτημα γιὰ μᾶς τώρα εἶναι πῶς θὰ ἐκμεταλλευτοῦμε αὐτὸ πού διδαχτήκαμε στὴ Θ. Λειτουργία. Ὅταν ὁ λειτουργὸς μᾶς λέει «ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν», πῶς θὰ ἐπανέλθουμε στὸν κόσμον; Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ λειτουργικὸ στὸ πραγματικὸ, ἀπὸ τὸ γιορταστικὸ στὸ καθημερινό, διευκολύνεται ἀφάνταστα μὲ τὴν προετοιμασία μας πού γίνεται μὲ τρόπο μάλιστα ἐντατικὸ στὴ σχολὴ μαθητείας τῆς εἰρήνης, στὴ Θ. Λειτουργία.

Οφείλουμε νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴ βαθειὰ σχέση πού ὑφίσταται ἀνάμεσα στὸ ἐορταστικὸ καὶ στὸ καθημερινό, ἀνάμεσα στὸ λειτουργικὸ καὶ τὸ πραγματικὸ. Ἡ Θ. Λειτουργία ἀναλαμβάνοντας τὸ καθημερινό, τὸ μεταμορφώνει καὶ μᾶς ὑποδεικνύει τὶς μεταμορφώσεις πού πρέπει ν' ἀκολουθήσουν στὴ ζωὴ μας. Ἡ Θ. Λειτουργία καὶ ὁ κατ' αὐτὴν βιούμενος λειτουργικὸς χρόνος εἶναι ἡ προνομιούχος ἐκείνη στιγμή, πού μας δείχνει τί μπορεῖ νὰ συμβεῖ, ὅταν λάβουμε στὰ σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν αὐτὰ πού διαδραματίζονται ἐκεῖ μέσα. Ὅτι ἐπιτελέστηκε ἐδῶ μέσα μπορεῖ νὰ μεταφερθεῖ ἐκτὸς Θ. Λειτουργίας· δὲν εἶναι εἰκονικὸ, ἔξω-πραγματικὸ ἢ φανταστικὸ· ἀνήκει κί αὐτὸ στὸ χῶρον τοῦ πραγματικοῦ. Λοιπόν, «ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν» στὴ Λειτουργία μετὰ τὴ Λειτουργία.

Ὁ κόσμος, ὅμως, στὸν ὁποῖο ἐξερχόμαστε εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ ἓνας κόσμος βίας. Κάποιες φορές σ' αὐτὴν μπορεῖ νὰ συντελοῦν καὶ οἱ θρησκευεῖς. Οἱ θρησκευεῖς, πού θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι συντελεστὲς εἰρήνης, σύμφωνα μὲ ὀρισμένους βρίσκονται στὶς ρίζες τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν πολέμων. Γί' αὐτὸ καὶ ἡ παραγωγή βιβλίων γύρω ἀπὸ τὴ σχέση βίας καὶ θρησκευεῶν ἔχει πληθυνθεῖ¹⁹. Ἡ «ἰερὴ βία» ὅλο καὶ γίνεται ἀντικείμενο ἐπισταμένων μελετῶν. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἐμεῖς μπορούμε νὰ συγκρατήσουμε ἐκεῖνο τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ ἀγίου Σεραφεῖμ τοῦ Σάρωφ πῶς «ἂν κερδίσουμε τὴν ἐσωτερικὴ μας εἰρήνη θὰ μπορέσουμε νὰ τὴν

¹⁹ Χάριν ἐνημερώσεως σημειώνουμε καὶ ἓνα ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ «Σύναξη» στὸ θέμα: ἡ βία, οἱ θρησκευεῖς καὶ ἡ πολυπολιτισμικότητα (τεῦχος 98, Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 2006, σ. 4-54). Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ ἐκδοσις στὰ ἑλληνικά τῆς ὀριστικῆς μορφῆς τῶν ἐργασιῶν πού παρουσιάστηκαν στὴ διεθνή συνδιάσκεψη μὲ τίτλο: Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες σὲ ἓναν Πλουραλιστικὸ Κόσμον (Ἑλληνορθόδοξη Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Βοστώνη, 3-5 Ὀκτωβρίου 2002), σὲ ἐπιμέλεια τοῦ π. Ἐμμανουὴλ Κλάψης, ἀπὸ τὶς Ἐκδ. Καστανιώτη, Σειρὰ Ἀναστοχασμός, Ἀθήνα 2006· ἰδιαίτερα τὸ τμῆμα ἐκεῖνο πού ἐπιγράφεται: Βία, ἄφηση καὶ συμφιλίωση (σ. 169-237).

μεταφέρουμε προς τὰ ἔξω καὶ ἔτσι ὁ κόσμος γύρω μας νὰ γίνῃ εἰρηνικός». Στὴ Θεία Λειτουργία ἄλλωστε, τὸ ἄτομο γινόμενο πρόσωπο βιώνει τὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξή του μὲ τὴν κοινότητα. Ἐξερχόμενο ἀπὸ ἐκεῖ μπορεῖ νὰ δείξει τὴν πολιτιστικὴ πρόταση ποὺ ἔχει ἤδη βιώσει γιὰ ἕναν πολιτισμὸ τῆς εἰρήνης²⁰.

Αὐτὸς δὲν ἐπιτυγχάνεται διὰ μιᾶς καὶ ἅπαξ διὰ παντός. Οὔτε διὰ μιᾶς ὁμοφωνίας καὶ συμφωνίας σὲ ὅλα. Ἀπαιτοῦνται πολλὰ βήματα στὸ δρόμο πρὸς τὴν εἰρήνη. Σὲ μία ἐποχὴ ποὺ ἐπιδιώκουμε συγκλίσεις, ἃς σκεπτόμαστε ὅτι οἱ συγκλίσεις δὲν εἶναι πάντοτε ἀποτέλεσμα ὁμαδοποίησης ἢ ὁμογενοποίησης ἢ ἰδεολογικῶν διαποτισμῶν καὶ μείξεων. Οἱ συμφιλώσεις καὶ ἡ εἰρήνη μποροῦν νὰ θεμελιωθοῦν στὴν πολλαπλότητα μικρῶν κοινῶν ἐμπειριῶν ἄσχετα ἂν ἔχουν βιωθεῖ ἢ βιώνονται διαφορετικά. Τὴν κοινότητά μας καὶ τὴν ταυτότητά μας μποροῦμε νὰ τὴν ζήσουμε πολλαπλᾶ («πολλαπλὴ ταυτότητα»). Νὰ τὴν ξεκινήσουμε ἀπὸ τὰ πολλὰ ἀπλᾶ, «ἀναλαμβάνοντας τὶς πολλαπλὲς ταυτότητες χωρὶς νὰ θέλουμε νὰ τὶς συμφιλώσουμε, χωρὶς νὰ ἐπιδιώκουμε μιὰ ἀδύνατη σύνθεση, διεκδικώντας ἐκείνη τὴν “πολυφωνία” ποὺ μας ἐξουσιοδοτεῖ νὰ δένουμε τὰ νήματα ποικίλων δικτύων». Αὐτὰ τὰ δίκτυα τῆς εἰρήνης ποὺ ἀπλώνονται σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση ἐνώνουν καὶ οἰκοδομοῦν αὐτὸν τὸν πολιτισμὸ τῆς εἰρήνης ποὺ διαζωγραφεῖ μὲ χίλιους δυὸ τρόπους τὸ τί εἶναι εἰρήνη²¹.

Τελικά, αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς τῆς εἰρήνης εἶναι ἕνας ἀνθρωπισμὸς τῆς εἰρήνης²². Περιγραφή του βρίσκουμε στὸν ἀποδιδόμενο στὸν Μ. Ἀλέξανδρο ὄρκο ποὺ ἔδωσε στὴν Ὠπὴ (βόρεια τῆς Βαγδάτης) τὸ 324 π.Χ.²³ Τὸ κείμενο ἔχει ὡς ἑξῆς:

²⁰ Αὐτὸ στοιχειοθετεῖ ἐνδεχομένως ἀπάντηση στὴ θέση τοῦ π. Βασιλείου Θερμοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «πολιτιστικὴ πρόταση εἰρηνικῆς καὶ λειτουργικῆς συνυπάρξεως ἀτόμου καὶ ὁμάδας δὲν ἔχει ἀκόμη διατυπωθεῖ». Στὸν πρόλογό του σ. 6 τοῦ βιβλίου τῶν Cloud καὶ Townsend, *Ὅρια ζωῆς* (βλ. πῶς πάνω ὑποσημείωση 6). Γιὰ ἕναν πολιτισμὸ εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ καταπολεμήσει τὴ βία, κάνει λόγο καὶ ἡ πρόσκληση τοῦ Συνεδρίου τῆς Βοστώνης (βλ. πῶς πάνω ὑποσημείωση 4).

²¹ Πρὸβλ. ἀνάλογες σκέψεις σὲ εἰσήγησή μου «Πολιτισμὸς τῆς ἀγάπης», στὴ Δημερίδα μὲ θέμα Ἐκκλησία καὶ Πολιτισμὸς ποὺ διοργάνωσε τὸ Κέντρο Μελέτης καὶ Ἑρευνας τοῦ Ὁρθοδόξου Πολιτισμοῦ τοῦ Ἰδρύματος τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς στὸ Χαλάνδρι, 7 καὶ 8 Ἰουνίου 2002. Δημοσιεύτηκε στὸν «Ἐφημέριο» στὰ τεύχη Φεβρουαρίου καὶ Μαΐου 2006, σ. 15-17 καὶ 17-19.

²² Τὸν ὄρο δανείζομαι ἀπὸ τὸν γνωστὸ φιλόσοφο καὶ δοκιμιογράφο Régis Debray, ὁ ὁποῖος μᾶς προτρέπει «νὰ ἔχουμε τὸ θάρρος νὰ διακηρύξουμε ἕναν οὐμανισμό τῆς εἰρήνης» (σὲ ἄρθρο του στὴ στήλη του Χρονικό τοῦ περ. «Le Monde des Religions», τεύχος 14, Νοεμβρίου – Δεκεμβρίου 2005, σ. 19).

²³ Διασώθηκε ἀπὸ τὸν φιλόσοφο Ἑρατοσθένη ποὺ ἦταν ὁ τρίτος διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ τὸν ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, *Βίοι παράλληλοι*, κεφάλαιο Μ. Ἀλέξανδρος. Τὸν ἀντιγράφουμε ἀπὸ τὸ περ. «Νεανικοὶ προβληματισμοί», τεύχος Μαΐου-Ἰουνίου 1993, σ. 5. Ἡ ὑπογράμμιση μὲ πλάγια γράμματα εἶναι ἡμετέρα.

«Σᾶς εὐχομαι, τώρα πού τελειώνουν οί πόλεμοι, νὰ εὐτυχῆσετε μὲ τὴν εἰρήνη. Ὅλοι οί θνητοὶ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα νὰ ζήσουν σὰν ἕνας λαός, μονοιασμένοι γιὰ τὴν κοινὴ προκοπή. Θεωρῆστε τὴν οἰκουμένη πατρίδα σας, μὲ κοινούς τοὺς νόμους, ὅπου θὰ κυβερνοῦν οί ἄριστοι, ἀνεξαρτήτως φυλῆς. Δὲν ξεχωρίζω τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως κάνουν οί στενοκέφαλοι, σὲ Ἕλληνες καὶ βαρβάρους. Δὲν μὲ ἐνδιαφέρει ἡ καταγωγή τῶν πολιτῶν, οὔτε ἡ ράτσα πού γεννήθηκαν. Τοὺς καταμερίζω μὲ ἕνα μόνο κριτήριον, τὴν ἀρετὴ. Γιὰ μένα κάθε καλὸς ξένος εἶναι Ἕλληνας, καὶ κάθε κακὸς Ἕλληνας εἶναι χειρότερος ἀπὸ βάρβαρος. Ἄν ποτέ σας παρουσιαστοῦν διαφορές, δὲν θὰ καταφύγετε ποτέ στὰ ὅπλα, παρὰ θὰ τὶς λύνετε εἰρηνικά. Στὴν ἀνάγκη θὰ σταθῶ ἐγὼ διαιτητὴς σας. Τὸ θεὸ δὲν πρέπει νὰ τὸν νομίζετε σὰν αὐταρχικὸ κυβερνήτη, ἀλλὰ σὰν κοινὸ πατέρα ὅλων, ὥστε ἡ διαγωγή σας νὰ μοιάζει μὲ τὴ ζωὴ, πού κάνουν τὰ ἀδέλφια στὴν οἰκογένεια. Ἀπὸ μέρους μου, σᾶς θεωρῶ ὅλους ἴσους, λευκοὺς ἢ μελαμψοὺς, καὶ θὰ ἤθελα νὰ μὴν εἴστε μόνον ὑπήκοοι τῆς κοινοπολιτείας μου, ἀλλὰ μέτοχοι, ὅλοι συνέταιροι. Ὅσο περνᾶει ἀπὸ τὸ χέρι μου, θὰ προσπαθήσω νὰ συντελεσθοῦν αὐτὰ πού ὑπόσχομαι. Τὸν ὄρκο πού δώσαμε μὲ τὴν σπονδὴ ἀπόψε, κρατῆστε τὸν σὰν συμβόλαιον ἀγάπης».

Ἡ πραγματοποίηση ὅμως αὐτοῦ τοῦ ὄνειρου-ὄρκου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς «εἰρηνοποιούς» πού ἀντλοῦν δύναμη ἀπὸ τὸν «Ἄρχοντα τῆς εἰρήνης». Ὁ οἰκουμενικὸς ἑλληνισμὸς συναντᾶει ἔτσι τὸν οἰκουμενικὸ χριστιανισμὸ σὲ ἕναν οὐμανισμὸ καὶ πολιτισμὸ τῆς εἰρήνης. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο μπορεῖ ν' ἀνοίξει ὁ δρόμος γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουμε ποιά εἶναι ἡ ἑτέρα ὄψη τῆς βίας ἢ τῶν μορφῶν βίας: Εἰρήνη καὶ Ἀγάπη

Συνοπτικὴ καὶ χαρακτηριστικὴ πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ ἀπάντηση μικροῦ παιδιοῦ πού ἔδωσε τὴν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων σὲ ἐρώτηση δημοσιογράφου: «Τί θὰ κάνουμε αὐτὴ τὴν ἡμέρα μὲ τὴν ἀγάπη;» «Μὰ ἡ ἀγάπη εἶναι μέσα στὴν εἰρήνη»²⁴!

²⁴ Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτῆς τῆς ἀπαντήσεως ἀναφέρω καὶ τὴν εἰκονογραφημένη ἔκδοση τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, *Ἡ εἰρήνη καὶ τὰ παιδιά*, Ἀθήνα 2006, πού μὲ τρόπο ἀπλὸ «ἐξηγεῖ μὲ χρώματα καὶ φράσεις στὰ παιδιά ποῖο εἶναι τὸ νόημα τῆς εἰρήνης, αὐτοῦ τοῦ μεγάλου οὐράνιου δώρου» (κεῖμενο ἀπὸ τὸ ὀπισθόφυλλον τοῦ βιβλίου). Δόθηκε ὡς βραβεῖο στὰ παιδιά τοῦ Κατωτέρου Κατηχητικοῦ Σχολείου ἐπὶ τῇ λήξει τῶν μαθημάτων.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ειρήνη, ή έτέρα ὄψη τῆς βίας

Η Θεία Λειτουργία ὡς πλαίσιο ὑπερνικήσεως ἀρνητικῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων, καταλλαγῆς καί εἰρηνεύσεως

Συχνά τελευταῖα κατηγοροῦνται οἱ θρησκευεῖς ὅτι βρίσκονται στίς ρίζες τῶν ἀντιθέσεων καί τῶν πολέμων. Ἡ σύγκρουση τῶν πολιτισμῶν, διατείνονται ἄλλοι, εἶναι φύσεως θρησκευτικῆς. Ἀντί, λοιπόν, οἱ θρησκευεῖς νά εἶναι συντελεστῆς εἰρήνης γίνονται ἀφορμή βίας σέ ἐνικό ἢ πληθυντικό ἀριθμό. Πόσο αὐτό εἶναι ἀληθές ἢ ψευδές; Ὅσον ἀφορᾷ στή δική μας εἰσήγηση θελήσαμε νά ἐξετάσουμε τήν έτέρα ὄψη τῆς βίας θεωρώντας ὅτι αὐτή συνιστᾷ ἡ εἰρήνη καί ὅτι ὁ θεμέλιος λίθος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ὁ Χριστός, χαρακτηρίζεται ὡς «ἀρχων τῆς εἰρήνης», ὁ ὁποῖος θέλει νά δώσει τήν εἰρήνη Του στόν κόσμο.

Γνωρίζουμε ὅτι ἡ εἰρήνη ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους εἶναι δύσκολο ἐπίτευγμα· καί ὅταν ἐπιτευχθεῖ θέλει δύναμη νά τήν ἀντέξει. Ἡ Ἐκκλησία μὲ ἐκπρόσωπό της τόν Ἀπ. Παῦλο, γνωρίζοντας τή δυσκολία τοῦ πράγματος τονίζει ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτοὺς πρέπει νά εἰρηνεύουν μὲ ὅλους. Γί αὐτὴν τήν εἰρηνευσή ἡ Ἐκκλησία φροντίζει μὲ τήν Κατήχηση, τὸ κήρυγμα, τὴ συμβουλευτικὴ νά τοὺς προτρέπει νά ἐπιδιώκουν τήν εἰρήνη. Κυρίως ὅμως ἡ Θ. Λειτουργία ἀπὸ ἀρχῆς ἦταν μία εἰρηνοποιητικὴ διαδικασία μὲ κορυφαία στιγμή καί ἐκδήλωση τὸν ἀσπασμὸ τῆς εἰρήνης. Γιὰ νά φτάσουν, ὅμως οἱ πιστοὶ σ' αὐτὸν πρέπει νά ἔχουν συμφιλιωθεῖ μεταξύ τους. Τὸ ἐν Κυρίῳ φίλημα δὲν εἶναι ἕνα ἀπλὸ λειτουργικὸ σύμβολο ἀλλὰ ἕνα ἱερὸ ἔργο (ιερουργία). Μία λειτουργικὴ ἐμπειρία. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ πορεία ἀπὸ τὴ μνησικακία στή συμφιλίωση καί ἀπὸ τὴ συμφιλίωση στόν ἀσπασμὸ τῆς εἰρήνης, δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλη, δίχως ἐμπόδια ἢ παλινδρομήσεις. Ἡ Ἐκκλησία, ὥστόσο, δημιουργεῖ ἕνα πρῶτο κλίμα συμφιλιώσεως καί ὠθεῖ τὸν πιστὸ σ' ἕνα σύνδεσμο εἰρήνης καί ἀγάπης. Ἡ πρώτη Ἐκκλησία, μὲ τήν καθιέρωση τοῦ «ἀσπασμοῦ τῆς εἰρήνης» κατὰ τὴ Θ. Λειτουργία, τροχιοδρόμησε γιὰ τήν ἐποχὴ τῆς διαδικασίης ὑψηλῆς παιδαγωγικῆς καί θεραπευτικῆς ἀξίας.

Τὸ ζήτημα εἶναι πῶς ἐμεῖς οἱ χριστιανοὶ τήν ἐπιτευχθεῖσα εἰρήνη μέσα μας καί μεταξύ μας κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Θ. Λειτουργίας, θὰ τὴν μεταδώσουμε στόν ἔξω κόσμο ἐφαρμόζοντας μία λειτουργία μετὰ τὴ λειτουργία. Ὅτι ἐπιτελέσθηκε μέσα νά μεταφερθεῖ ἐκτὸς Θ. Λειτουργίας ἔτσι ὥστε ὁ κόσμος μας νά γίνε πιὸ εἰρηνικός. Τὸ ἄτομο γινόμενο πρόσωπο βιώνει στή Θ. Λειτουργία τήν εἰρηνικὴ συνύπαρξη μὲ τήν κοινότητα. Ἐξερχόμενο ἐν εἰρήνῃ ἀπὸ ἐκεῖ μπορεῖ νά δείξει τήν πολιτιστικὴ πρόταση πού ἔχει ἤδη βιώσει γιὰ ἕναν πολιτισμὸ τῆς εἰρήνης, ἕναν οὐμανισμὸ στὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς εἰρήνης.

RESUME

La paix, l'envers de la violence

La divine liturgie comme cadre de dépassement des relations humaines négatives, de réconciliation et de pacification

Très souvent, spécialement en ces derniers temps, les religions sont accusées qu'elles se trouvent à la source des oppositions et des guerres. Le conflit des cultures prétendent certains est de nature religieuse. Au lieu que les religions soient des facteurs de paix, elles deviennent source de violence au singulier ou au pluriel. Vrai ou faux ? Quant à notre communication nous avons l'intention d'examiner l'envers de la violence en soutenant que c'est la paix qui constitue cet envers. Le Christ fondement de la religion chrétienne se qualifie comme « prince-de-paix », qui veut donner Sa paix au monde.

Nous avons conscience que la paix entre les humains est un exploit difficile ; au cas où elle s'effectue il faut la force pour la supporter. L'Eglise avec S. Paul comme porte-parole, connaissant la difficulté de l'affaire, souligne que les chrétiens, autant que cela dépend d'eux, sont obligés de vivre en paix avec tous. L'église pour promouvoir cette pacification parmi les gens prend soin par la catéchèse, la prédication, la consultation pastorale d'exhorter la recherche de la paix. A proprement parler la Sainte Liturgie dès le début a été un processus pacificateur avec moment et manifestation culminants « le baiser de la paix ». Mais pour en arriver là les croyants doivent avoir été auparavant réconciliés entre eux. Le baiser dans le Seigneur n'est pas un simple symbole liturgique mais une œuvre sacrée ; une expérience liturgique. Il est évident que le cheminement de la rancune à la réconciliation et de la réconciliation au baiser de la paix, n'est pas toujours une affaire facile sans obstacles et retours en arrière. L'Eglise pour autant crée un premier climat de réconciliation et encourage le fidèle par ce lien qu'est la paix et l'amour. L'Eglise primitive en adoptant dans la Liturgie le « baiser de la paix » a amorcé, des processus pédagogiques et thérapeutiques de haute valeur pour son époque.

La question est comment nous chrétiens nous serons à même de propager en dehors de la messe comme une sorte de messe après la messe (liturgy after liturgy) la paix réussie en nous et entre nous durant la Sainte Liturgie. Ce qui a été effectué dans le cadre de la messe pourrait être transféré en dehors d'elle de sorte que notre monde puisse devenir plus pacifique. L'individu devenant personne vit dans la Divine Liturgie sa co-existence irénique avec la communauté. En sortant de là en paix, il pourra faire voir sa proposition culturelle, qu'il a déjà vécu, pour une culture de la paix, un humanisme, dans son sens vrai, de paix.

RESUMEN

La paz, la otra cara de la violencia.

La liturgia divina como marco de superación de las relaciones humanas negativas, así como de reconciliación y de pacificación.

Muy frecuentemente, especialmente en nuestro días, las religiones son acusadas de ser una fuente de oposición y de guerra. Hay quienes defienden que los conflictos entre las culturas tienen una naturaleza religiosa. En lugar de ser factores de paz, las religiones se convierten en fuente de violencia, en singular o plural. ¿Verdadero o falso? Nuestra comunicación tiene la intención de examinar la otra cara de la violencia, defendiendo que es la paz lo que constituye esa otra cara. Cristo, fundamento de la religión cristiana se cualifica como “príncipe de la paz”, que quiere ofrecer su paz al mundo.

Somos conscientes de que la paz entre los seres humanos constituye una difícil tarea; cuando ella se logra, se hace necesaria, además, una fuerza que la sostenga. La Iglesia, con San Pablo como portavoz, conociendo la dificultad de este asunto, señala que los cristianos, en cuanto depende de ellos, están obligados a vivir en paz con todos. La Iglesia, para promover esta pacificación entre la gente, recurre a la catequesis, la predicación y el consejo pastoral, exhortando a la búsqueda de la paz. Propiamente hablando, la sagrada liturgia ha sido, desde sus inicios, un proceso de pacificación con el momento y manifestación culminante del “beso de paz”. Pero para llegar ahí los creyentes han debido antes reconciliarse entre ellos. El beso en el Señor, no es un simple símbolo litúrgico, sino una acción sagrada; una experiencia litúrgica. Es evidente que el camino desde el rencor hasta la reconciliación y desde la reconciliación hasta el beso de paz no es siempre un asunto fácil, sin obstáculos y sin marchas atrás. La Iglesia, sin embargo, crea un clima de reconciliación y anima a los fieles a ese vínculo de paz y de amor. La Iglesia primitiva, adoptando en la Liturgia el “beso de paz” ha iniciado un proceso pedagógico y terapéutico de gran valor para su época.

La cuestión radica en cómo nosotros cristianos seremos propagadores fuera de la misa, como en una especie de misa después de la misa (liturgy after liturgy), de una paz que se ha realizado en nosotros y entre nosotros durante la santa liturgia. Lo que se ha efectuado en el marco de la misa podrá ser transferido fuera de ella, de modo que nuestro mundo pueda llegar a resultar más pacífico. El sujeto llega a ser persona que vive en la Divina Liturgia su coexistencia “irenaica” con la comunidad. Y saliendo de allí en paz podrá hacer su propuesta de una cultura de la paz, en un verdadero humanismo, que él ya experimentó en la comunidad.

RIASSUNTO

La pace, l'inverso della violenza

La liturgia divina come quadro di superamento delle relazioni umane negative, di riconciliazione e di pacificazione

Molto spesso, specie in questi ultimi tempi, le religioni sono accusate di trovarsi all'origine delle opposizioni e delle guerre. Il conflitto tra le culture, pretendono alcuni, è di natura religiosa. Invece di essere fattori di pace, le religioni divengono fonte di violenza, al singolare o al plurale. Vero o falso? In questo lavoro sarà esaminato l'inverso della violenza, sostenendo che è la pace che costituisce questo inverso. Il Cristo, fondamento della religione cristiana, si qualifica come «principe della pace», che vuol donare la Sua pace al mondo.

Siamo consapevoli che la pace tra gli umani è una impresa difficile; quando si realizza, occorre la forza per mantenerla. La Chiesa, con S. Paolo come portavoce, conoscendo la difficoltà della cosa, sottolinea che i cristiani, per quanto dipende da loro, hanno l'obbligo di vivere in pace con tutti. Essa per promuovere questa pacificazione, ha cura di esortare alla ricerca della pace attraverso la catechesi, la predicazione, la consultazione pastorale. In particolare la Santa Liturgia sin dall'inizio è stata un processo pacificatore, con un momento e una manifestazione culminanti nel «bacio di pace». Ma per giungere là i credenti devono essersi prima riconciliati tra loro. Il bacio nel Signore non è un semplice simbolo liturgico, ma un'azione sacra, una esperienza liturgica. E' evidente che il cammino dal rancore alla riconciliazione e dalla riconciliazione al bacio di pace non è sempre facile, senza ostacoli e senza arretramenti. La Chiesa pertanto crea un primo clima di riconciliazione e incoraggia il fedele mediante il legame che è la pace e l'amore. La Chiesa primitiva, adottando nella Liturgia il «bacio della pace», ha attivato dei processi pedagogici e terapeutici di alto valore, per quell'epoca.

La questione è come noi cristiani saremo in grado di propagare fuori della messa, come una sorta di "messa dopo la messa" (liturgy after liturgy), la pace che siamo riusciti a realizzare in noi e tra noi durante la Santa Liturgia. Ciò che è stato effettuato nel quadro della messa potrebbe essere trasferito fuori di essa, sicché il nostro mondo divenga più pacifico. L'individuo, diventando persona, vive nella Liturgia Divina la sua coesistenza irenica con la comunità. Uscendo di là in pace, egli potrà mostrare la sua proposta culturale, che egli ha già vissuto, per una cultura della pace, un umanesimo, nel suo vero senso, di pace.